

MIRIAM CABRÉ I SADURNÍ MARTÍ. ILCC-Universitat de Girona

LES CORTS CATALANES I ELS MANUSCRITS TROBADORESQUES

Les corts catalanes medievals formaven part d'una xarxa d'aliances i vincles tant amb cases peninsulars com occitanes: són ben coneguts els interessos de la Casa de Barcelona a Provença, a Montpeller i altres territoris. No és estrany, doncs, que entre els segles XII i XIV fossin també terra de trobadors i contribuïssin de manera decisiva a la producció i difusió trobadoresques. En una estimació conservadora, 121 trobadors van estar relacionats d'alguna manera amb la cort reial catalanoaragonesa, amb branques laterals de la casa reial o amb la noblesa catalana. Seguint aquesta mateixa estimació, 25 senyors catalans van tenir relació directa amb la producció i difusió de la cultura trobadoresca, com a receptors o com a promotors.

Dins d'aquesta xarxa, la lírica i, per extensió, la cultura dels trobadors va convertir-se en una marca de distinció, transmissora d'un sistema de valors en el qual la noblesa i la monarquia s'emmirallaven i del qual aprofitaven el prestigi. És una lírica que formula en clau amorosa aquest sistema de valors cortesans, però que també reflecteix conflictes polítics, s'esforça a projectar la imatge desitjada pels poderosos (o contrarestar la dels enemics) i ressegueix els vincles canviants entre els diversos centres de poder. És, en definitiva, un factor essencial per definir la cultura d'aquest període a Catalunya, alhora que un reflex de la realitat coetània, passada pel filtre de la creació literària, que ens hauria d'ajudar a perfilar, per exemple, el concepte i la naturalesa de la cort, així com la manera com es justifiquen alguns esdeveniments i tensions. En el cas català, a més, la continuïtat d'aquesta associació ideològica, del conreu líric en aquests cercles i del model trobadoresc va esde-

venir durant tota l'edat mitjana un tret definidor de les iniciatives reials i del perfil de la noblesa.

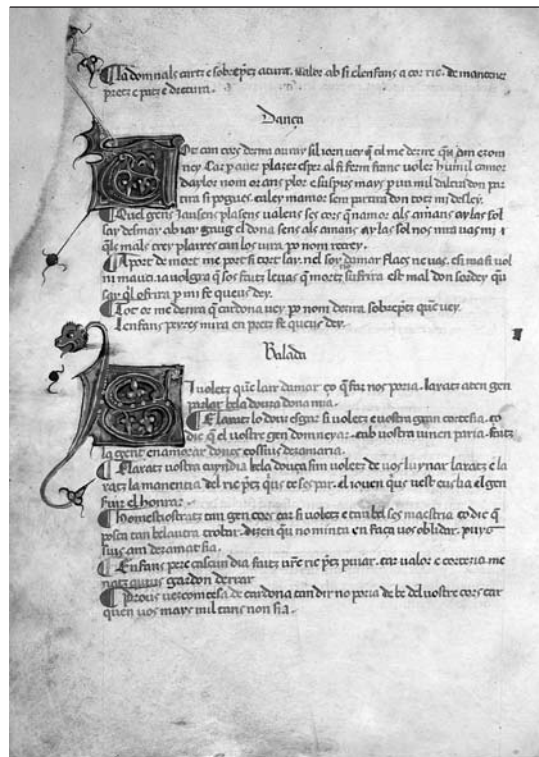
A Catalunya, les corts reials són un motor fonamental per a la difusió d'aquesta cultura. Convé no oblidar, però, la importància i el poder efectiu, també en el terreny cultural, de les cases dels infants i d'algunes famílies comtals i vescomtals. Desgraciadament, manquen estudis monogràfics

aprofundits sobre aquests entorns, que ajudarien a passar pel sedàs moltes de les al·lusions històriques de les poesies i de passada permetrien una interpretació més global. Com a mostra, podríem assenyalar que s'ha destacat el paper de l'infant Pere d'Aragó com a mecenes poètic, però havia passat per malla el fet que el seu germà Ramon Berenguer també és destinatari de poesies en què es descriu la seva cort en termes elogiosos. En conjunt, cal explorar les connexions entre senyors, corts i trobadors i l'impacte en la producció i difusió cultural de manera sistemàtica i dins d'un marc geogràfic i geopolític ampli, tal com ens hem proposat com a direcció de recerca al projecte Trob-Eu (www.trob-eu.net) i a la base de dades Cançoners DB (candb.narpan.net; hi trobareu les localitzacions actuals dels manuscrits que esmentem més endavant).

Hem volgut afegir a aquesta anàlisi els cançoners, és a dir, els reculls manuscrits que actualment ens permeten llegir la lírica dels trobadors i que són testimoni de la importància que va rebre durant aquests segles i

més enllà, però que també donen claus precioses per definir la cultura dels centres comitents. Recordem que la còpia de manuscrits trobadorescos presenta un retard considerable respecte al conreu: si situem l'origen de la lírica dels trobadors al pas del segle XI al XII, els primers manuscrits conservats

Dues poesies de Cerverí de Girona al f. 34v del Cançoner Gil o Sg (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 146, c.1360)

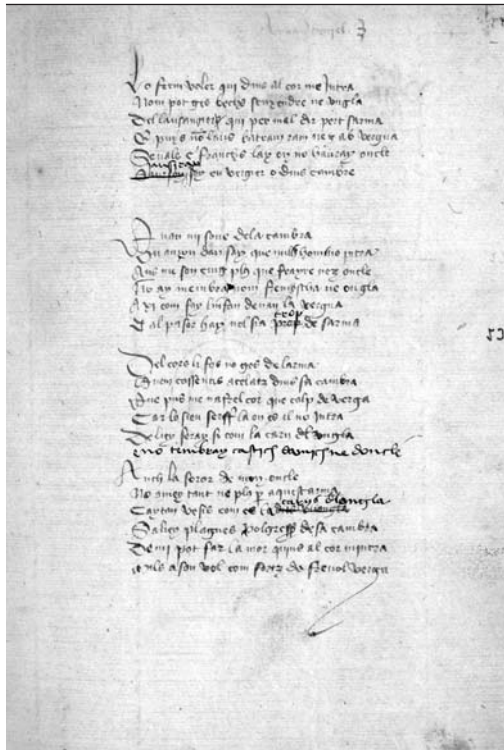

temes-2)

daten de mitjan segle XIII. Actualment es conserven una quarantena de cançoners trobadorescos copiats entre 1250 i 1400, principalment al nord d'Itàlia, però també a França, Occitània i Catalunya. En comparació amb el nombre de cançoners trobadorescos confegits a Itàlia, la producció catalana sembla migrada, però cal tenir en compte la diferència de territori i de nuclis de cultura, a més de la pèrdua de testimonis. S'haurien d'estudiar, en aquest sentit, les fonts textuais de cançoners copiats en altres territoris que denoten seccions d'origen català, amb interessos o amb substrats lingüístics que apunten a fonts catalanes. Són indicis d'una tradició més complexa del que permeten considerar els manuscrits conservats i conviden a aprofundir l'anàlisi de les relacions amb cançoners d'altres procedències. Cal, finalment, un estudi històric més sistemàtic de tots els cançoners i, en el cas dels catalans, dins de les limitacions de nombre i de dades disponibles, de la relació amb les corts.

Segons les dades que en tenim actualment, podem oferir una breu caracterització dels cançoners de mà catalana que han transmès l'obra dels trobadors. El més antic podria ser el fragment conegut com a *M^b* que només conserva 6 poemes, però que en podria haver transmès uns 50, relacionat amb la cancelleria de Jaume II els anys noranta del segle XIII. O bé el cançoner *V* (170 poesies de 17 trobadors, més el *Roman de las quatre vertutz cardenals* de Daude de Pradas), la mà principal del qual, d'identificació catalana, demana una datació molt semblant. Al tercer terç del segle XIV es va copiar el cançoner Gil (*S⁸*; 127 poesies de 10 trobadors, més una secció antològica de 40 poemes del segle XIV), confegit amb luxe, probablement per a Pere II d'Urgell, amb materials procedents de la cort del seu pare, el comte Jaume I. El segle XV diversos cançoners de poesia catalana encara copien trobadors: el cançoner Vega-Aguiló (*V^{2A8}*), per al qual s'ha proposat una datació de finals dels 1420, conté 26 poesies de 22 trobadors, als quals cal sumar un cançoner de 3 poetes del XIV, una antologia lírica del XIV, una antologia francesa i una compilació de vers narratiu; el cançoner Aguiló (*E*) copia 3 fragments trobadorescos, més un fragment del poema narratiu *Flamenca*, dins d'una antologia de narrativa en vers i un tractat

Inici de *Lo ferm voler* d'Arnaut Daniel al f. 53r del Cançoner Vega Aguiló [Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 7, c. 1430]

gramatical; al cançoner *K*, en realitat un cançoner monogràfic d'Ausiàs March, una segona mà afegeix al marge un debat entre Guillem de Berguedà i Peire Gauseran; i al cançoner *L*, que conté una antologia de Pere Torroella i l'inici d'una de March, també recull una poesia de Raimbaut de Vaqueiras. Finalment, tenim dades molt sòlides sobre l'existència a Girona d'un cançoner de finals del segle XV, avui perdut, que combinava una antologia de trobadors i de poetes lírics catalans del XIV i del XV (Beltran 2006).

Estudis recents han començat a definir la tipologia, els criteris de compilació i l'evolució cap a la tradició catalana que es desprèn d'aquests reculls poètics. La transmissió manuscrita confirma dos elements importants per definir la cultura trobadoresca a Catalunya: d'una banda, la integració total en la xarxa trobadoresca, de manera que els manuscrits catalans no privilegien ni distingeixen els trobadors d'origen català (que de vegades ens han arribat només en manuscrits de tradició italiana, per exemple); de l'altra, el fet que

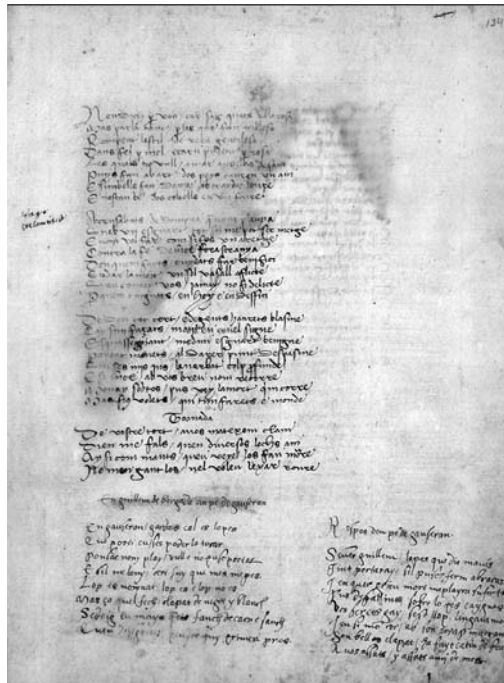
els cançoners catalans sí que denoten una tendència a recollir els trobadors, de qualsevol origen, que havien estat relacionats amb les corts catalanes. La transmissió catalana corrobora, a més, un conreu sostingut al llarg del temps, amb reculls que agreguen els trobadors a la producció lírica posterior. Pel que fa als centres de producció, el pes de la casa reial i de les seves branques secundàries sembla, de moment, irrefutable.

Les corts que contribueixen a produir aquests cançoners encara estan poc estudiades. Estem lluny de poder localitzar el comitent del cançoner *V*, que copia una selecció de poetes en gran part connectats amb Pere el Catòlic (Zamuner 2003), tot i que la data del recull el situï més aviat a l'entorn de Pere el Gran o els seus fills. Caldria aprofundir també en el paper del rei Jaume II, autor d'un poema conservat, amb connexió certa amb Jofre de Foixà, posseïdor de dos manuscrits de Cerverí de Girona i recipient de diverses dedicatòries. Per exemple, caldria estudiar les possibles pistes dels manuscrits relacionats amb el seu mecenatge i les connexions amb la còpia del fragment *M^b* (Cabrè i Boadas 2017).

La cort d'Urgell té una presència destacada en l'obra dels trobadors des dels seus orígens, però pel que fa a la còpia de

cançoners el seu paper és encara més prominent: s'ha identificat amb l'origen del cançoner Gil (S⁸; Cabré i Martí 2010) i també del cançoner narratiu de la Biblioteca Nacional de Madrid, el *Cançoner dels comtes d'Urgell*. Tanmateix som lluny d'un quadre complet i articulat, que justifiqui aquesta quasi hegemonia sobre la cultura escrita trobadoresca, malgrat el punt de partida esbossat per Velasco i Fité (2016). Pel que fa al mecenatge poètic, s'ha estudiat al llarg de l'edat mitjana, si més no de manera preliminar, pel que fa als Cardona (Rubió i Balaguer 1957), amb un paper considerable, però en canvi no hi ha notícies de cap mecenatge escrit. La possible excepció seria el suggeriment d'Anton Espadaler (1999) de relacionar la segona muller de Pere d'Urgell, Beatriu de Cardona, filla d'Hug Folc I i Blanca d'Empúries, amb la tria de continguts del *Cançoner dels comtes d'Urgell*. A tots aquests exemples de la primacia de la cort reial i de les seves ramificacions principals caldria afegir-hi un manuscrit no poètic (*k*), en gran part historiogràfic, que ha transmès l'epístola èpica de Raimbaut de Vaqueiras, i també els rastres trobadorescos en ambients notariais (com es detecta en documents procedents de Santa Pau, Olot i

Una segona mà afegeix, en un espai que havia quedat en blanc, l'intercanvi de cobles entre Guillem de Berguedà i Peire Gauseran, al f. 134 del *Cançoner català K* (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 10)

Girona), i sobretot, pel que fa a la continuació d'una lírica de caràcter trobadoresc, els fulls de Sant Joan de les Abadesses i les poesies de Castelló d'Empúries. És interessant la possibilitat d'una comparació amb altres àmbits de còpia de cançoners trobadorescos, especialment el nord italià, en què els cançoners s'han relacionat amb la cultura *cittadina*, amb les grans corts nobles o urbanes, plenes de protohumanistes i amb una cultura de l'escrit molt desenvolupada.

Tot i que en el cas català la producció sembla, de moment, molt més lligada a les corts nobles, cal estudiar la interacció entre aquests altres àmbits (sense oblidar el monàstic) i sobretot anar destriant el rerefons històric dels poemes i dels cançoners que els van copiar. Aquest conjunt de testimonis catalans no només són un exemple de la recepció dels trobadors i de la continuïtat del seu paper com a model en la cultura posterior sinó que també són una

baula important en la definició dels models de cultures locals i del panorama de la cultura escrita medieval a la Corona d'Aragó. ■

Bibliografia

Vicenç BELTRAN, «El cançoner perdut de Girona: els Mayans i l'occitanisme il·lustrat», en Vicenç BELTRAN; Meritxell SIMÓ; Elena ROIG (eds.), *Trobadors a la península Ibèrica. Homenatge al Dr. Martí de Riquer*. Barcelona: PAM, 2006, p. 91-120.
 Miriam CABRÉ; Sadurní MARTÍ, «Le Chansonnier S⁸ au carrefour Occitano-Catalan», *Romania* 128, 2010, p. 92-134.
 Miriam CABRÉ; Sònia BOADAS, «El fragment trobadoresc català de Madrid (M^b)», *Cultura neolatina*, 77, 2017, p. 227-297.
 Miriam CABRÉ, «La recepció dels trobadors a Catalunya i la transmissió manuscrita», en Meritxell SIMÓ; Annalisa MIRIZIO; Virginia TRUEBAEN (eds.), *Los trovadores: creación, recepción y crítica en la edad media y en la edad contemporánea*. Kassel: Reichenberger, 2018, p. 41-58.

Anton M. ESPADALER, «Un cançoner a la cort dels comtes d'Urgell», en F. SABATE; J. FARRE (eds.), *El cançoner dels comtes d'Urgell*. Lleida: IEL, 1999, p. 7-19.

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Els Cardona i les lletres*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1957.

Albert VELASCO; Francesc FITÉ, «Els llibres del comte Pere II d'Urgell», en *O rei o res: La fi del comtat d'Urgell*. Museu de la Noguera – Ajuntament de Balaguer, 2016, p. 96-107.

Ilaria ZAMUNER, *Intavulare. Tavole di canzonieri romanzi, I. Canzonieri provenzali, 3. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana V (Str. App. II = 278)*. Mòdena: Mucchi, 2003.